

Z pohľadu (nielen) slovenskej historiografie prezentované dielo rozoberá originálnu tému výskumu, ktorej význam nemožno podceňovať. Otázky safijovskej Perzie a jej vplyvu na dianie v Európe, sú resp. boli do značnej miery potlačené už spomenutým konfliktom Habsburgovcov s Osmanskou ríšou. Pritom dosah na situáciu v Uhorsku (a teda aj územie súčasného Slovenska) bol značný a do veľkej miery určoval aj tempo a intenzitu osmanského zápolenia s Habsburgovcami. Výsledkom toho bola ochota Osmanov pristúpiť k mierovým rokovaniam, akými boli napríklad jednanie z ústia rieky Žitavy v roku 1606 a záujem o udržiavanie dlhoročných mierových období v priestore osmansko-habsburského pohraničia. Počas nich sa totiž Vysoká Porta musela okrem iných problémov venovať aj perzským záležitostiam.

Michal Celnar
(Historický ústav SAV, v. v. i., Bratislava)

TURCEROVÁ-DEVEČKOVÁ, Helena. *ĽUDOVÍT ŠTÚR A MYŠLIENKA SLOVENSKEJ NEZÁVISLOSTI*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2024, 238 strán. ISBN 978-80-8202-263-9.

Preklad a predhovor: Stanislava Moyšová

Biografická štúdia: Peter Podolan: *Helena Turcerová-Devečková a jej dielo*, s. 215-237.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2025.73.4.12>

Od obhajoby doktorskej dizertácie Heleny Turcerovej *Louis Stúr et l'idée de l'indépendance slovaque* na parížskej Sorbonne a jej knižného vydania vo francúzskom origináli (Paris, Cahors et Alençon, 1913 a dotlače u kníhkupca menom Guilmoto), ubehlo práve 112 rokov. Slovenská verejnosť má možnosť zoznámiť sa s prekladom jej práce do slovenčiny až dnes. Heslá v rôznych encyklopédiách a databázach zakrývajú toto oneskorenie existenciou prekladu z roku 1956, ktorý uzrel svetlo sveta v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Strojopis dizertácie, ktorý má s poznámkami na konci 208 strán, nájdeme v knižnici tohto ústavu pod menom H. Thurzerová. Nie je to vydaná publikácia, ale kópia bez uvedenia prekladateľa, vydavateľa, miesta vydania a počtu rozmnožených kusov. Okrem tohto miesta som ju dávnejšie našla v troch exemplároch aj v bratislavskej univerzitnej knižnici. Pôvodne ich vlastnila knižnica Ústavu dejín KSS v Bratislave a do fondu univerzitnej knižnice ich zaradili koncom roka 1989. Dnes je možné tento preklad študovať prezenčne v prísnom režime rukopisu doktorských prác. Nenazvala by som ho „technickým“, ako to urobila Stanislava Moyšová v predhovore k recenzovanému vydaniu. Dnes neznámy prekladateľ či prekladateľka starostlivo vyhladal/a všetky citácie prameňov v pôvodnom slovenskom jazyku a nezvolil ich opätovné pretlmočenie z francúzštiny do súdobej slovenčiny. Jazyk prvého prekladu zodpovedá úzu z 50. rokov 20. storočia – ale už po pravopisnej reforme z roku 1953. Helena Turcerová-Devečková a niektorí slovenskí historici by ho boli radi konečne ponúkli slo-

venským čitateľom pri príležitosti 140. výročia Štúrovho narodenia, ktoré sa pripomínalo v roku 1955. Nepodarilo sa im to.

Úprimne sa teším, že vďaka výskumnému projektu VEGA 1/0456/24 *Slovenský intelektuál v prvej polovici 20. storočia v zrkadle doby*, ktorý na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave riešila prekladateľka Stanislava Moyšová a autor biografickej štúdie Peter Podolan, a tiež vďaka podpore občianskeho združenia Slovenské dejiny, mohlo po mnohých rokoch Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov v roku 2024 knihu prvý raz predložiť slovenskej verejnosti. Publikácia vyšla pri príležitosti Roku žien v slovenskom národnom hnutí Matice slovenskej (2024) a pri príležitosti šesťdesiateho výročia od smrti autorky.

Univerzitná knižnica v Bratislave vlastní aj francúzsky originál Turcerovej knihy, v ktorej sa nachádzajú aj tri dokumenty – *pièces justificatives*: nedatovaný Štúrov list [Jaroslavovi] Andrzejkowiczovi, narodenému r. 1815, dokladá styk mladého Štúra s revolučnými Poliakmi (Andrzejkowicz bol neskôr účastníkom januárového povstania r. 1863, Rusi ho poslali do vyhnanstva a zhabali mu celý majetok), a dva listy, ktoré Ľudovít Štúr a Jozef Miloslav Hurban adresovali bánovi Jelačičovi 31. apríla a 28. mája 1849. Štúr a Hurban sa na Jelačiča obrátili ako na jedinu vysoko postavenú slovenskú osobnosť v monarchii s prosbou o podporu žiadosti, ktorú adresovali cisárovi do Olomouca. Sťažovali sa na pôsobenie kráľovských komisárov v Uhorsku, ktorí v intenciách konzervatívnej strany „*neberú na zreteľ skutočnosť, že sme bojovali verne s cisárom, ale utláčajú náš ľud a odmietajú našu národnosť takisto ako predtým Maďari*“. Sťažovali sa aj na to, že stúpenci konzervatívnej strany ich perfídne ohovárajú a robia z nich „*demagógov a komunistov*“. Štúr a Hurban bánovi Jelačičovi vysvetlili: „*Verte, Vaša Excelencia, že komunizmus nás odpudzuje, a že ho považujeme za výplod chorého mozgu a skazenej spoločnosti, ale títo hanební muži si vymýšľajú všetko možné, lebo vedia, že ak sa im podarí zraziť nás k zemi, náš ľud stratí svojich najlepších priateľov.*“

Dá sa pochopiť, že tieto dokumenty nefigurovali v preklade rozmnoženom v roku 1956. Ale prečo chýbajú aj v aktuálnom vydaní? Považujem to za chybu, lebo vysvetľujú aj to, čo bolo ústrednou myšlienkou Turcerovej práce – Štúrovo chápanie slovenskej nezávislosti v historickom vývine. V máji 1849 v liste Jelačičovi uviedol: „*Ak Slovensko a Maďarsko nebudú oddelené, niet pre nás spásy.*“

Helena Turcerová sa vo svojej dizertácii usilovala odpovedať na kľúčovú otázku, ktorú formuloval jej školiteľ francúzsky historik a slavista Ernest Denis: Prečo sa Štúr a jeho priatelia usilovali o slovenskú nezávislosť? V tom čase ešte Slovensko nemalo kritickú prácu o Štúrovi. Turcerová robila základný výskum v neusporiadaných a nekatalogizovaných archívoch na Slovensku a v Čechách a preštudovala početnú dobovú aj aktuálnu historickú literatúru francúzskych, nemeckých, ruských historikov, českých i slovenských autorov. (Aktuálne slovenské vydanie s. 199 – 213.) Poznatky načerpané z množstva prameňov dokázala syntetizovať a podať v bezchybnej a elegantnej francúzštine. Úvod patrila najstarším dejinám Slovenska – od príchodu Slovanov na územie vymedzené v súlade s dielom Lubora Niederleho, cez epizódu Veľkej Moravy, ktorá zjednotila Slovákov a Moravanov, ku ktorým sa na istý čas pridali Česi, Lužickí Srbi a Poliaci. Blížšie si všimla náboženskú reformáciu a jej účinky v prvom rade na národný a jazykový rozkol medzi slovenskými katolikmi a protestantmi. Ďalšie kapitoly sa venu-

ju Ľudovítovi Štúrovi. 1. Detstvo a mladosť (1815 – 1836); 2. Štúdijné a učiteľské roky (1836 – 1844) ; 3. Ľ. Štúr a slovenská vec (1844 – 1847) ; 4. Štúrova politická činnosť (1847 – 1850). 5. Štúr: jeho panslavizmus (1850 – 1856) a napokon Záver, do istej miery kritickejši voči Štúrovi, ako bolo na Slovensku bežné.

Čítala som túto knihu viackrát vo francúzskom origináli i obidvoch prekladoch. Vždy ma na nej upútalo niečo iné. Dnes chcem podčiarknuť, že nejde o biografiu v pravom slova zmysle, ale o pochopenie vývinu slovenskej myšlienky od prvých prejavov „národného cítenia“, cez Štúrovu predstavu obrovského slovanského národa a jeho „kmeňovitosti“ cez význam nezávislého slovenského „kmeňa“ (vo francúzskom origináli kmen), až po revolučné vystúpenie štúrovskej generácie v rokoch 1848 a 1849. Turcerová venovala pozornosť prešporskému evanjelickému lýceu a na základe jeho protokolov spracovala pôsobenie Katedry reči a literatúry česko-slovenskej, študentského spolku Spoločnosť česko-slovenská a vedeckého Slovanského ústavu, kam študenti preniesli činnosť po úradnom zákaze svojho spolku. Upozornila na prebudenie národného cítenia po celom Slovensku, čo dokázala na vzniku národných spolkov a spoločností v menších severouhorských mestách, ale aj v Pešti, kde podčiarkla činnosť katolíckych národovcov, najmä úradníkov, spisovateľov a kňazov z radov vysokého kléru. Dokázali založiť akciovú spoločnosť so základným imanom 300 zlatých, nazvali ju Spoločnosť reči a literatúry slovenskej, v rokoch 1835 – 1840 vydávali almanach *Zora*, do ktorého autorsky prispievali aj evanjelici, okrem iných Ján Kollár a Michal Miloslav Hodža. Práve tu podľa Turcerovej možno vidieť základ spoločného úsilia obidvoch konfesií o dosiahnutie dohody na národných cieľoch. Turcerová adekvátne opísala Štúrove politické aktivity. Najprv jeho podiel na formulácii dvoch verzií *Slovenského prestolného prosbopisu* odovzdaného panovníkovi roku 1842 a súvisiace udalosti na konventoch evanjelickej luteránskej cirkvi, a to na dištriktuálnych i na generálnom konvente vrátane prejavov tam prítomných aktérov. Neskôr zhodnotila Štúrovo krátkodobé účinkovanie ako poslanca uhorského snemu. Čo sa týka revolúcie 1848 usúdila, že júnový Slovanský „zjazd v ňom prebudil tie najfantastickejšie nádeje. Keď videl toľko Slovanov zjednotených spoločnou vôľou, myslel si, že je možné zničiť maďarskú moc. Ihneď si dal za úlohu vyprovokovať ozbrojené povstanie“. V poslednej kapitole o Štúrovom „panslavizme“ Turcerová analyzovala jeho posledné diela *O národných písních a povéstech plemen slovanských*. Uviedla, že túto prácu napísal po česky a uverejnil v Prahe (1853) z finančných dôvodov. Mienil ju publikovať postupne vo všetkých slovanských jazykoch, čo sa však nepodarilo. Turcerová ju považovala za najlepšiu Štúrovu prácu, ale nezamĺčala, že v nej našla predstavu o „nadradenosti Slovanov“, ktorá vychádzala z ich očakávaného dejinného poslania. Nie bez kritického pohľadu uviedla základné myšlienky Štúrovho diela *Slovanstvo a svet budúcnosti*, vydaného posmrtné najprv po rusky v dvoch rôznych prekladoch v roku 1867 a 1909. Na území Slovenska bolo vydané v nemeckom origináli až v roku 1931, čiže omnoho neskôr ako robila výskum k svojej dizertácii. Turcerová pracovala s prekladom do ruštiny; nemecký originál nemala k dispozícii, lebo neznámy vlastník nemeckého rukopisu na Slovensku jej ho odmietol požičať. V poslednom Štúrovom diele sa budúcnosť „slovanského sveta“ nepredstavuje ako „zahmlená nádej“, ale ako logická nutnosť dejín. Posledné Turcerovej konštatovanie sa týka vnímania Štúra na Slovensku.

„Na jeho osobu viažu Slováci celé národné dejiny 19. storočia, celý ich boj, všetky nádeje.“ (s. 231, preklad B. F.)

Turcerová sa usilovala o objektívny pohľad na Štúra, nechcela napísať hagiografiu, ale objektívnu vedeckú prácu. Štúr sám seba podľa nej vnímal najmä v role básnika; dnešní literárni historici ho ako básnika síce rehabilitovali, ale začiatkom 20. storočia Turcerová neprotirečila uznávanému literárnemu historikovi Jaroslavovi Vlčkovi, ktorý jeho poéziu čítal bez veľkého nadšenia. Najmä pár Štúrových ľúbostných básní sa jej zdalo viac racionalisticky odťažitých než naplnených romantickým citom.

Kniha sa v novom slovenskom preklade číta dobre a ľahko. Moyšovej preklad je verný, presne tlmočí Turcerovej terminológiu, citácie zo slovenských originálov v porovnaní s prvým prekladom dokonca dopĺňa a spresňuje. Omyly v ňom skoro nenájde. Napriek tomu spomeniem, že Turcerová správne napísala, že významný slovenský dejateľ a advokát Alexander Boleslavín Vrchovský bol od Štúra o štyri roky starší (a nie mladší ako v slovenskom preklade). Štúr k nemu pocítil skôr vrelé sympatie (ako stojí v starom preklade) než hlbokú empatiu (s. 46 recenzovaného vydania). Turcerová správne uviedla, že Lajos Kossuth určitý čas uvažoval o tom, že sľúbi podporu Uhorska Rakúsku (a nie Maďarsku!) proti Taliansku, ak Rakúsko podporí Maďarov v ich boji proti Slovanom. Turcerová v mnohých prípadoch lepšie vystihla podstatu Štúrových pojmov ako mnohí jeho slovenskí interpreti, ktorí okrem iného stotožňujú „kmeň“ s dnešným „národom“. (V Turcerovej francúzskom origináli kmen). Tak napríklad kým J. M. Hurban tlmočí Štúrovu vetu „*My sme členovia veľkej spoločnosti, spoločnosti totižto slovenského národa*“, Turcerová hovorí o „*la société du peuple slave*“, čiže v spätnom preklade do slovenčiny „*spoločnosť slovanského ľudu*“.

Dnes miestami až úsmevne pôsobí vtedajšia Štúrova slovenská lingvistická terminológia. Štúr nepoužíval výraz rod, po francúzsky *genre* (mužský, ženský a stredný) pre podstatné mená – pre neho je to „*mužskuo a ženskuo pohlavja*“ – Turcerová jeho ďalší výklad plný vtedajších stereotypov hodnotí ako „*pár zaujímavých návratov k obvyklému sentimentalizmu*“ (s. 148 – 149 recenzovaného vydania).

Štúdia Petra Podolana venovaná Helene Turcerovej-Devečkovej a jej dielu uľahčuje zaradenie knihy do historického kontextu a jej pochopenie. Využil v nej skoro všetky vedecké a publicistické práce doteraz venované tejto slovenskej historičke, pedagogičke a prekladateľke umeleckých i odborných kníh z francúzštiny, ruštiny a poľštiny.

PhDr. Bohumila Ferenčuhová, DrSc.
(akademička UČSS

e-mail: ferencuhovabohumila@gmail.com)